

OEBELE VRIES

Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid

NOORDBOEK

Fryske Akademy nr. 1151

© 2026 Oebele Vries | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: Gert Jan Slagter

Boekverzorging: Robert Seton

Kaarten: A.J. Lotgering

Omslagbeeld: (voorzijde) de Friese vrijheidsmaagd, uitgerust met zwaard en privileges; (achterzijde) geblinddoekte vrouw als symbool van de geschiedschrijving, uitgerust met schrijfveer en boeken. Details van de ingekleurde titelpagina van Pierius Winsemius, *Chronique ofte historische geschiedenis van Vrieslant* (Franeker 1622).

ISBN 978 94 6471 415 9

NUR 680 | 684

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

INLEIDING	9
1 DE FRIESE VRIJHEID: ONTSTAAN, ORGANISATIE, LEGITIMATIE	
1 Ontstaan	13
2 Organisatie van rechtspraak en bestuur	16
3 Legitimatie	21
2 HET RIJK EN DE AANSPRAKEN OP FRIESLAND VAN DE HOLLANDSE GRAVEN	
1 Van Floris V tot Albrecht van Beieren	28
2 Beroepen van Oostergo en Westergo op het Rijk en de Hanze	33
3 SIGISMUNDS PRIVILEGE VOOR DE FRIEZEN	
1 Beroep van de Schieringers op Sigismund	38
2 Uitvaardiging van een privilege door Sigismund	43
4 MISLUKKING VAN SIGISMUNDS FRIESE POLITIEK	
1 Aanwijzing van een gezantschap	51
2 Het optreden van het gezantschap	54
3 Interventie van Johan van Beieren	60
4 Sigismund en Ocko tom Brok	64
5 ENIGE INTERNE ONTWIKKELINGEN IN DE FRIESE LANDEN	
1 Westerlauwers Friesland	69
2 De Ommelanden en Oostfriesland	76
6 HET RIJK EN DE AANSPRAKEN OP FRIESLAND VAN DE BOURGONDISCHE HERTOGEN	
1 Filips van Bourgondië	78
2 Verheffing van Ulrik Cirksena tot graaf	84
3 Karel van Bourgondië	87

- 7 Druk van het Rijk op de Westerlauwerse Friezen
 - 1 Aanwijzing van Vom Lo tot gezant 93
 - 2 Toenemende invloed van Groningen 95
 - 3 Vom Lo's optreden als gezant 96
 - 4 Mislukte overeenkomst met Groningen 101
 - 5 Gezantschap van Bocheim 104

- 8 EEN NIEUW BEROEP OP HET RIJK UIT
WESTERLAUWERS FRIESLAND
 - 1 Suprematie van de Schieringers 108
 - 2 Het Dokkumer verbond 112

- 9 EEN PRIVILEGE VOOR DE WESTERLAUWERSE FRIEZEN
 - 1 Aanwijzing van Van Langen tot gezant 119
 - 2 Van Langens optreden als gezant 122
 - 3 Uitvaardiging van een nieuw privilege 126
 - 4 Tegenactie van Groningen en bondgenoten 129

- 10 OPDRACHT TOT VERKIEZING VAN EEN POTESTAAT
 - 1 Een memorandum over de Friese kwestie 133
 - 2 Opnieuw uitvaardiging van een privilege 135
 - 3 Gewijzigde opstelling tegenover Groningen 139
 - 4 Verkiezing van een potestaat 141
 - 5 Van Langen en Groningen 147

- 11 OVEREENKOMST MET GRONINGEN
 - 1 Uitzending van gezantschappen naar het hof 150
 - 2 Het traktaat van Kempten 152
 - 3 Klachten over Groningen uit Oostergo 156
 - 4 Aanwijzing van gezanten 159
 - 5 Eedsaflegging door Westergo en Zevenwouden 163
 - 6 Afwijzing van militaire interventie 171
 - 7 Eedsaflegging door Groningen en Oostergo 174

- 12 AANSTELLING VAN EEN GUBERNATOR
 - 1 De Friese kwestie op de Rijksdag te Worms 179
 - 2 Albrecht van Saksen en Friesland 181
 - 3 Sterke positie van Groningen 184
 - 4 Mislukte interventies van Albrecht 186

- 5 Albrecht aangenomen als ‘erfheer’ van Westergo 189
- 6 Nederlaag van Groningen en de met Groningen verbondenen 196
- 7 Albrecht aangesteld tot gubernator en potestaat 197
- 8 Albrecht gehuldigd als gubernator en potestaat 205

CONCLUSIE 209

NOTEN 215

GERAADPLEEGDE ARCHIVALIA 257

BIBLIOGRAFIE 259

NASCHRIFT 279

BIJLAGEN 291

INDEX 309

Inleiding

De geschiedenis van het laatmiddeleeuwse Friesland wijkt op een aantal punten sterk af van die van de omringende gebieden. Op niet-Friezen heeft vooral het feit dat het feodalisme in de Friese landen geen wortel heeft kunnen schieten, indruk gemaakt. Zo krijgen de Friezen voor hun verzet tegen het ‘funeste opdringen’ van dit stelsel nog in 1788 lof toegezwaaid van de Franse publicist en toekomstige politieke leider Mirabeau.¹ Ook het ontbreken in Friesland van een daadwerkelijk landsheerlijk gezag is niet onopgemerkt gebleven. Een vroeg getuigenis hiervan is dat van de Engelse franciscaan Bartholomaeus Anglicus, die in zijn encyclopedische werk *De proprietatibus rerum* (omstreeks 1240) vermeldt dat de Friezen door geen heer bedwongen zijn, maar worden geregeerd door jaarlijks door henzelf gekozen rechters.²

De vrijheid der Friezen van landsheerlijke heerschappij staat bekend onder de naam ‘Friese vrijheid’. Dit begrip, dat al in laatmiddeleeuwse bronnen voorkomt (als ‘Frisonica libertas’ in de veertiende, als ‘freeska fryheed’ en ‘freeska frydom’ in de vijftiende eeuw),³ dient overigens met enige omzichtigheid te worden benaderd, aangezien het in de literatuur ook wordt gebezigd ter aanduiding van de vrijheid van persoonlijke dienstbaarheid van de niet aan feodale gezagsverhoudingen onderworpen Friezen.⁴ Dit gebeurt in aansluiting bij het gebruik van de term ‘vrije Fries’, waarmee in oudere Friese bronnen die Friezen worden bedoeld die vrij zijn van persoonlijke dienstbaarheid, echter (nog) niet of niet noodzakelijkerwijs van het gezag van een landsheer.⁵ In het navolgende wordt het begrip ‘Friese vrijheid’ uitsluitend gebruikt in de zin van vrijheid van landsheerlijke heerschappij.

Het woongebied van de Friezen maakte deel uit van het ‘Sacrum Romanum Imperium’, het Heilige Roomse Rijk. Hierdoor was het hoofd daarvan, de keizer of Rooms-koning,⁶ tevens de opperste heer der Friezen. Dit feit heeft meer dan een louter theoretische betekenis gehad, in het bijzonder vanaf het moment waarop Rooms-koning Sigismund een Rijksprivilege uitvaardigde waarin hij de vrijheid der Friezen van landsheerlijke heerschappij bevestigde (1417). Doordat er vrijwel geen onderzoek is gedaan naar de politiek van de Rijkshoofden en het Rijk met betrekking tot het verschijnsel der Friese vrijheid,⁷ zijn de verlening

van dit privilege en vooral ook de gevolgen daarvan in de historiografie nauwelijks dan wel in het geheel niet opgemerkt.⁸ Meer aandacht is er geweest voor de aanstelling door Rooms-koning Maximiliaan in 1498 van een buitenlandse vorst tot 'gubernator' vanwege het Rijk over een reeks van Friese landen, waarmee – in weerwil van het privilege van Sigismund – een feitelijk einde werd gemaakt aan de daar nog bestaande Friese vrijheid.⁹

Het doel van deze studie is een beeld te geven van de Rijkspolitiek inzake Friesland gedurende het tijdperk der Friese vrijheid. Daarbij staan de volgende vragen centraal: op grond van welke overwegingen is er in 1417 vanwege het Rijk een privilege uitgevaardigd waarbij de vrijheid der Friezen van landsheerlijke heerschappij werd erkend, en welke omstandigheden hebben ertoe geleid dat er nauwelijks tachtig jaren later, eveneens van Rijkswege, aan deze vrijheid een feitelijk einde is gemaakt.

Het bronnenmateriaal waarop dit onderzoek is gebaseerd, kan in drieën worden verdeeld. Het eerste onderdeel wordt gevormd door de archieffondsen van de Rijkshoofden en het Rijk. Vooral van belang zijn de 'Reichsregistraturbücher' (Rijksregisters), waarin – zij het onvolledig en op een bepaald niet altijd overzichtelijke wijze – de 'Urkundenauslauf' van het Rijk is opgetekend. Deze in het Haus-, Hof- und Staatsarchiv te Wenen berustende registers zijn bewaard gebleven vanaf de regering van Rooms-koning Ruprecht (1400-1410), wat in ieder geval voor de vijftiende eeuw een tamelijk gunstige bronnenoverlevering betekent.¹⁰ De op de privilegeverlening van 1417 betrekking hebbende stukken dienen overigens niet alleen in de Rijksregisters te worden gezocht, maar ook in een afzonderlijk 'Copial- und Formelbuch' uit de kanselarij van Sigismund.¹¹ Dat lang niet alle stukken die van het Rijk zijn uitgegaan, in de genoemde registers zijn opgenomen, wordt vooral duidelijk bij vergelijking hiervan met de verzamelingen losse concepten uit de tijd van Frederik III (1440-1493) en Maximiliaan (1493-1519), die gedeeltelijk in Wenen en gedeeltelijk in Innsbruck worden bewaard.¹² Niet alleen hierom zijn deze collecties belangrijk, maar ook vanwege het feit dat er verscheidene originele ingekomen stukken in te vinden zijn.

De tweede groep bronnen bestaat uit de overige archivalia, die in een reeks van archiefdepots in Nederland en daarbuiten berusten. Hieronder neemt het in Friesland zelf aanwezige materiaal een zeer bescheiden plaats in, wat moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat van geen der bovenlokale instanties die in de vijftiende eeuw of eerder

in de Friese landen hebben bestaan, een archieffonds van enige betekenis is bewaard gebleven.¹³ Daarentegen zijn er met name in het Gemeente-archief van Groningen verscheidene voor ons onderwerp belangrijke stukken te vinden.¹⁴ Bijzondere vermelding verdient verder het archief van de in 1498 tot gubernator benoemde hertog Albrecht van Saksen, dat zich in het Staatsarchiv te Dresden bevindt.¹⁵

De naast de archivalische bronnen gebruikte historiografische werken vormen de derde groep. Deze bestaat niet alleen uit een aantal kronieken, maar ook uit de *Rerum friscarum historia*, het omvangrijke werk over de geschiedenis der Friezen van de hand van Ubbo Emmius (1547-1625).¹⁶ Deze sinds 1594 in de stad Groningen werkzame Oostfries heeft zich in zijn geschiedschrijving, zeker waar het de vijftiende eeuw betreft, in belangrijke mate op oorkondenmateriaal gebaseerd, waardoor dikwijls precies te volgen is aan de hand van welke stukken hij zijn geschiedverhaal heeft opgebouwd. Het komt echter voor dat hij gebruik heeft kunnen maken van bronnen die sindsdien klaarblijkelijk verloren zijn gegaan,¹⁷ ook in het geval van het hier te behandelen onderwerp. Uiteraard zijn de alleen door Emmius overgeleverde gegevens steeds met de nodige voorzichtigheid gehanteerd.

1

De Friese vrijheid: ontstaan, organisatie, legitimatie

1 ONTSTAAN

Vanaf de achtste eeuw, toen Karel Martel en Karel de Grote een einde hebben gemaakt aan de stamvrijheid der Friezen, heeft Friesland deel uitgemaakt van het Frankische Rijk. Bij de latere opdelingen hiervan is het onderdeel geworden van het ‘regnum’ Duitsland, waarmee het uiteindelijk in het grote geheel van het Heilige Roomse Rijk is opgenomen. Van eenheid der Friese gewesten is al omstreeks 800 geen sprake. Uit het rond die tijd opgetekende stamrecht der Friezen, de Lex Frisionum, blijkt dat er drie delen waren, die zich van elkaar onderscheidden door afwijkende rechtsbepalingen. Hiervan heeft het meest westelijke, dat zich uitstreckte van Sincfal (Zwin) tot Vlie, na ongeveer 1000 geen verband meer gehad met de streken aan de andere kant van het Vlie, al zou een onderdeel van dit gebied – tot 1796 officieel en sedertdien onofficieel – bekend blijven onder de naam Westfriesland. Bij ons onderzoek kan dit deel van Friesland, waarin zich vanaf de tiende eeuw het graafschap Holland zou ontwikkelen, vrijwel geheel buiten beschouwing blijven. De resterende twee delen van het Friese stamgebied werden van elkaar gescheiden door het riviertje de Lauwers, terwijl de oostgrens werd gevormd door de benedenloop van de Wezer.¹

Ook in de Friese landen is het Frankische leenstelsel ingevoerd, maar waarschijnlijk pas op een betrekkelijk laat tijdstip. Het gebied tussen Vlie en Wezer moet toen zijn verdeeld in een aantal graafschappen, die nooit in één hand verenigd zijn geweest.² Vermoedelijk waren het er oorspronkelijk vier: één tussen Vlie en Lauwers, één tussen Lauwers en Eems en twee tussen Eems en Wezer (Emsingo en Riustringen).³ Later zullen er nog meer zijn bijgekomen. Zo staat vast dat er in de elfde eeuw in Westerlauwers Friesland, met welke naam het gebied tussen Vlie en Lauwers pleegt te worden aangeduid, niet alleen een graafschap Oostergo/Westergo, maar ook een graafschap Staveren heeft bestaan.⁴ Het woongebied der Friezen vormde overigens niet alleen politiek, maar

ook kerkelijk geen eenheid, verdeeld als het was over de bisdommen Utrecht en Munster en het aartsbisdom Bremen. Het mag daarom opmerkelijk worden genoemd dat er in de elfde eeuw een landrecht is vastgesteld dat gold voor alle Friezen die woonachtig waren in het gebied tussen Vlie en Wezer: de Zeventien Keuren en Vierentwintig Landrechten.⁵

Voorzover kan worden nagegaan (het aantal bronnen uit deze tijd is gering), zijn de grafelijke rechten in Friesland steeds beperkt van inhoud geweest. Hef lijdt geen twijfel dat de rechtspraak er het belangrijkste bestanddeel van heeft gevormd. Hiervoor bedienden de graven zich van ambtenaren, die met de naam 'skelta' (schout) werden aangeduid. Daarnaast hadden zij recht op inkomsten uit muntslag, cijnzen, boeten e.d.⁶ Uit het gebied tussen Vlie en Wezer zijn verder drie grafelijke tollens bekend, namelijk te Staveren en Dokkum in Westerlauwers en te Emden in Oosterlauwers Friesland.⁷ Uit de zevende keur blijkt dat de keizer recht had op een schatting uit de Friese landen, de zogenaamde 'huslotha' of 'huslaga'. De inning van deze 'huisbelasting' was opgedragen aan de schouten, terwijl de graven waren belast met de afdracht ervan aan de keizer.⁸ Een andere keur die de aandacht verdient, is de tiende. Hierin was vastgelegd dat de Friezen tot geen heervvaart verplicht waren dan in het oosten tot de Wezer, in het Westen tot het Vlie en in het zuiden niet verder dan dat zij 's avonds konden terugkomen. Zowel volgens de Zeventien Keuren als de Vierentwintig Landrechten zou dit recht door Karel de Grote ('koning Kaerl') aan de Friezen zijn verleend.

Uit het Oosterlauwerse gebied, waarover de berichten uiterst schaars zijn, is geen enkele inheemse graaf bekend. Waarschijnlijk is de wel zeer perifere ligging van deze streken ten opzichte van de machtscentra van de graven die ermee waren beleend, de belangrijkste oorzaak geweest van het feit dat het grafelijke gezag er al aan het begin van de twaalfde eeuw praktisch spoorloos is verdwenen. Men kan dan ook zeggen dat in dit gebied de Friese vrijheid al omstreeks 1100 een realiteit is.⁹ Hierbij moet echter wel worden aangetekend dat deze vrijheid met name in het geval van Emsingo niet onaangevochten is gebleven. In 1252/1253 zijn de rechten op dit graafschap, die tot die tijd bij een Westfaals geslacht hadden berust, door koop in het bezit gekomen van de bisschop van Munster, die niet van zins bleek zich tevreden te stellen met een niet meer dan nominaal gezag. Na een opstand van de bevolking hield hij echter van zijn rechten in Emsingo slechts een klein aantal regalia (tol en munt) te Emden over.¹⁰ Toch zouden de Friezen van Emsingo ook hierna rekening moeten blijven houden met de aspiraties van de bisschoppen

van Munster. Ook mag niet onvermeld blijven dat de oostelijk van hen woonachtige Friezen meer dan eens zouden worden geconfronteerd met de expansiezucht van de graven van Oldenburg. Desondanks was de vrijheid van landsheerlijke heerschappij in geheel het gebied ten oosten van de Lauwers stevig gevestigd.

Een punt van overeenkomst tussen de ontwikkeling in Oostertauwens en die in Westertauwens Friesland is dat ook in het laatstgenoemde gebied de grafelijke rechten in handen zijn gekomen van vorsten wier machtscentrum ver van hun Friese graafschappen was verwijderd, te weten de in Brunswijk residerende Brunonen. Een duidelijk verschil is dat de grafelijke waardigheid er vanaf het laatste kwart van de elfde eeuw dan weer eens aan deze, dan weer aan die vorst is geschonken. De eerste in deze reeks (na de Brunonen) was de bisschop van Utrecht, die werd gevolgd door de met de Brunonen verzwagerde Hendrik van Northeim. Deze is in 1101, kort nadat hij met de Westertauwerse graafschappen was beleend, door de Friezen vermoord. Dit is wel gezien als begin van het verzet der Westertauwerse Friezen tegen het grafelijke gezag, maar deze daad kan ook geïnspireerd zijn geweest door de bisschop van Utrecht.¹¹ Over de gang van zaken na 1101 bestaat een grote mate van onduidelijkheid. In deze periode zou Rooms-koning Hendrik v persoonlijk een – overigens niet met succes bekroonde – krijgstoht hebben geleid tegen de ‘West-Friezen’, nadat die hem onderwerping en betaling van de jaarlijkse schatting hadden geweigerd.¹²

In 1138 is de bisschop van Utrecht opnieuw met Oostertauw en Westertauw beleend.¹³ Hiermee is de onduidelijkheid nog geenszins ten einde, want ruim een kwarteeuw later, in 1165, zien we de Utrechtse bisschop en de graaf van Holland onder bemiddeling van keizer Frederik I een overeenkomst aangaan, waarbij zij het leenheerlijke gezag over Friesland tussen Vlie en Lauwers onder elkaar verdelen.¹⁴ In verband hiermee wordt vrij algemeen aangenomen dat keizer Lotharius (1125-1137) de Westertauwerse graafschappen in leen heeft gegeven aan graaf Dirk VI van Holland, waarbij er op wordt gewezen dat deze was gehuwd met een kleindochter van de vermoorde Hendrik van Northeim.¹⁵ Dit lijkt zeer wel mogelijk, al is het wel opvallend dat de latere graven van Holland er nooit melding van hebben gemaakt, laat staan dat zij de tekst hebben kunnen produceren van de oorkonde waarin dit was vastgelegd. Dit konden zij echter ook in het geval van Zeeland niet,¹⁶ waar zij desondanks hun gezag hebben kunnen vestigen. Een mogelijkheid die ook nog moet worden genoemd, is dat de veronderstelde schenking aan de

graaf van Holland niet vóór, maar na 1138 heeft plaatsgevonden. Feit is dat de graven van Holland vanaf de twaalfde eeuw steeds aanspraken op Westerlauwers Friesland hebben uitgeoefend.

In het 'condominiumverdrag' van 1165 was bepaald dat de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland voortaan gezamenlijk een graaf zouden aanwijzen, die zijn ban uit handen van de keizer zou ontvangen. Er is één krachtens het condominium benoemde graaf, dus eigenlijk een vicegraaf, bekend: de latere graaf Willem I van Holland. Deze is in functie geweest van 1197 tot 1203, waarbij hij in Staveren of de omgeving daarvan heeft geresideerd.¹⁷ Ondanks het verdrag van 1165 schijnen de Utrechtse bisschoppen hun rechten op het Friese graafschap niet te hebben kunnen handhaven. Een aanwijzing hiervoor zou kunnen zijn dat de Hollandse graaf Floris IV in 1233 een gerechtsreis naar Westergo heeft gemaakt zónder de bisschop, wat in strijd was met het condominium. Hoewel Floris toen nog in Franeker als graaf is erkend ('pro comite in partibus Westerginis, videlicet in Franecre, ...recognitus'),¹⁸ gold hij al als een belager van de Friese vrijheid, aangezien hij wilde onderhandelen over het herstel van een daadwerkelijke grafelijke regering.¹⁹ Het was voorlopig de laatste keer dat een graaf van Holland op vreedzame wijze Friese bodem had betreden. Op grond van het voorgaande kan het begin van de feitelijke vrijheid van landsheerlijke heerschappij in Westerlauwers Friesland worden gesteld op de eerste helft van de dertiende eeuw.²⁰

Het bijzondere van de hierboven geschetste ontwikkelingen is geweest dat de graven die met de Friese landen waren beleend, er niet in zijn geslaagd de aan hun grafelijkheid verbonden rechten om te zetten in een daadwerkelijk landsheerlijk gezag. Een belangrijk gevolg hiervan is geweest dat de Friese landen niet zijn gefeodaliseerd, ook al heeft het aan pogingen daartoe niet ontbroken.²¹ In het laatmiddeleeuwse Friesland is hierdoor een samenleving ontstaan van een uitgesproken eigen signatuur. Aan welke oorzaak of oorzaken deze afwijkende ontwikkeling moet worden toegeschreven, is een vraagstuk waarover een betrekkelijk uitvoerige discussie is gevoerd.²² In deze studie wordt hierop niet nader ingegaan.

2 ORGANISATIE VAN RECHTSPRAAK EN BESTUUR

De voortdurende verzwakking van het grafelijke gezag heeft de organisatie van rechtspraak en bestuur in de Friese landen niet onberoerd gelaten. Een zeer ingrijpende verandering heeft zich voorgedaan in de inrichting van de rechtspraak. Deze is namelijk in handen gekomen van door het volk zelf aangewezen rechters, terwijl de door de graven

aangestelde schouten blijkbaar het veld hebben moeten ruimen. Deze verdringing van 'herrschaftliche' door 'genossenschaftliche' rechterlijke functionarissen kan zowel voor Oosterlauwers als voor Westerlauwers Friesland worden geconstateerd, wat overigens niet betekent dat er in het geheel geen verschillen aan te wijzen zijn. Zo is de naam waarmee de nieuwe rechterlijke functionarissen werden betiteld, 'redjeva' (in het Latijn 'consul') in bijna geheel Oosterlauwers en 'grietman' in Westerlauwers Friesland. Bovendien oefenden de 'redjeven' hun rechtsprekende functie aanvankelijk collegiaal, later als 'unus iudex' binnen hun ambtsgebied uit, terwijl de grietman werd bijgestaan door twee of meer mederechters.²³ Verder is er in de bronnen eerder sprake van 'redjeven' ('consules') dan van grietmannen, namelijk respectievelijk in 1216 en in 1270.²⁴ De naam grietman heeft ook ingang gevonden in het gebied onmiddellijk ten oosten van de Lauwers (Humsterland, Langewold en Vredewold), maar hier dateert de eerste vermelding pas uit 1395.²⁵ Bij belangrijke aangelegenheden zien we naast de rechters de 'meente' of 'mene meente' (in het Latijn 'universitas' of 'communitas') optreden. Hieronder zullen de gezamenlijke eigenerfden moeten worden verstaan.²⁶ Naar de rol en betekenis van de mene meente in het rechtsleven is nog nauwelijks onderzoek verricht.

Ook in de politieke organisatie heeft zich een ingrijpende verandering voltrokken. De tussen Vlie en Lauwers gelegen graafschappen blijken te zijn verbrokkeld in een groot aantal feitelijk onafhankelijke staatjes, die zichzelf aanduiden met de naam 'terra' (land, ook wel 'mena land').²⁷ In een oorkonde uit 1220, een verdrag tussen het land Riustringen en de stad Bremen, komen we voor het eerst zo'n 'terra' tegen.²⁸ Hoeveel er hiervan precies zijn geweest, is geen uitgemaakte zaak. Het door Slicher van Bath genoemde aantal van 23 is wellicht voor de dertiende eeuw niet zo ver bezijden de waarheid,²⁹ maar het staat wel vast dat er op een later tijdstip meer zijn geweest. Het duidelijkst is de situatie tussen Lauwers en Eems, waar we zeven 'terrae' vinden (Humsterland, Langewold, Vredewold, Hunsingo, Fivelgo, Oldambt en Reiderland). Het gebied tussen Eems en Wezer telde er aanvankelijk waarschijnlijk elf (Emsingo, Federgo, Brokmerland, Norderland, Harlingerland, Mormerland, Overledingerland, Saterland, Astringen, Wangerland en Riustringen). Hiervan zijn er echter twee van het toneel verdwenen (Federgo is opgegaan in Emsingo, terwijl Astringen en Wangerland zich hebben verenigd tot één 'terra', die wel als Jeverland wordt aangeduid).³⁰ Hier staat echter tegenover dat er door afsplitsing een aantal is bijgekomen, namelijk Lengenerland,